تاثیر گذشت زنانه بر تحکیم خانواده با تکیه برآموزه های دینی

سیده حکیمه موسوی
سطح ٤ مدرسه علمیه حضرت زینب(سلام الله علیها)، خوزستان ، امیدیه
Salam136892@gmail.com.

MNR-572-2-02-2026.0551
MNR-572-2-B14F63

گذشت زنانه به‌عنوان یکی از برجسته‌ترین فضایل اخلاقی در آموزه‌های اسلامی، نقشی بنیادین در پایداری و آرامش نظام خانواده ایفا می‌کند. پژوهش حاضر با هدف تبیین آثار و کارکردهای گذشت زنان بر تحکیم بنیان خانواده، به بررسی این مؤلفه در سه ساحت محوری «همسر»، «مادر» و «دختر» پرداخته است. این تحقیق با روش توصیفی ــ تحلیلی و با ابزار گردآوری کتابخانه‌ای به واکاوی آیات قرآن کریم و روایات معصومان(ع) اهتمام دارد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد گذشت زنانه فراتر از یک ویژگی فردی، کنشی معنوی و سازنده است که در جایگاه همسری به تثبیت مودت، سکون روانی و تعمیق همدلی می‌انجامد؛ در جایگاه مادری، بسترساز تربیت اخلاقی و چتر امنیت عاطفی فرزندان است؛ و در جایگاه دختری، الگویی عینی برای بازتولید ارزش‌های اخلاقی و تنش‌زدایی از فضای خانه به شمار می‌رود؛ در نتیجه، گذشت زنانه ضامن بقا و تکامل کانون خانواده در تراز اسلامی است.

کلیدواژه‌ها: گذشت زنانه، تحکیم خانواده، عفو، مودت و رحمت، تربیت اخلاقی، آموزه‌های دینی.

مقدمه

خانواده نخستین و اساسی‌ترین نهاد اجتماعی در نظام آفرینش است که شالوده تربیت انسان و سلامت جامعه بر آن استوار می‌باشد. در منظومه معارف اسلامی، زن رکن بنیادین و کانون عاطفی این نهاد معرفی شده و نوع کنش‌ها و منش‌های رفتاری او نقشی بی‌بدیل در تعیین کیفیت روابط خانوادگی ایفا می‌کند. در این میان، فضیلت «گذشت و عفو» از کارآمدترین ابزارهای اخلاقی برای صیانت از پیوندهای خانوادگی در برابر آسیب‌ها و لغزش‌های ناگزیر زندگی مشترک است. مسئله اصلی پژوهش حاضر این است که آموزه‌های اسلامی چه تبیینی از تأثیر و کارکردهای گذشت زنانه در ابعاد سه‌گانه همسری، مادری و فرزندی (دختری) بر فرایند تحکیم خانواده ارائه می‌دهند؟

ضرورت پرداختن به این موضوع از آن‌جا ناشی می‌شود که جهان معاصر با بحران تزلزل خانواده و افزایش تنش‌های خانگی مواجه است و بازخوانی هوشمندانه گذشتِ آگاهانه (نه انفعالی) می‌تواند راهکارهای پیشگیرانه و مؤثری در کاهش تعارضات و ایجاد سلامت روانی ارائه دهد. پیش از این، پژوهش‌هایی به مسئله خانواده پرداخته‌اند؛ از جمله اختری (۱۳۹۹) در کتاب «تحکیم خانواده از منظر حقوق و اخلاق» به شرح وظایف متقابل زوجین پرداخته، خلیلی حسین‌آبادی (۱۳۹۵) در مقاله «نقش گذشت در تحکیم بنیان خانواده از دیدگاه اسلام» نگاهی عام به گذشت اعضا داشته، و سیفعلی (۱۳۹۶) گذشت را در شمار مبانی رضوی خانواده بررسی کرده است. با این حال، امتیاز و نوآوری پژوهش حاضر در تفکیک نظام‌مند و تحلیلیِ نقش‌های سه‌گانه زنان (همسر، مادر، دختر) و کارکرد اختصاصی گذشت در هر یک از این جایگاه‌ها بر پایه نصوص دینی است.

این مقاله با بهره‌گیری از روش توصیفی ـ تحلیلی و با استناد به منابع اصیل روایی و تفسیری سامان یافته و ساختار آن پس از مفهوم‌شناسی گذشت و تحکیم خانواده، به تحلیل آثار گذشت زنانه در نقش همسری، مادری و دختری می‌پردازد.

۱- مفهوم شناسی

مباحث اخلاقی نقش موثری بر زندگی بشریت دارد به ویژه بکار گیری آنها در زندگی خانوادگی می تواند بسیار مفید باشد. در عصر حاضر که بسیاری از خانواده ها رو به نابودیست با بکار گیری عفو برتحکیم بنیان خانواده موثر است. که در قسمت به مفهوم شناسی گذشت و تحکیم خانواده خواهیم پرداخت.

۱-۱- تعریف لغوی واصطلاحی گذشت

واژه گذشت از ریشه«غَفَرَ» به معنای پوشاندن است که پنج بار در قرآن آمده است. در فارسی به معنای گذشتن از خطای دیگریست. لغت دانان قرآنی عفو را به معنای بخشیدن(بندر ریگی، ۱۳۷۴ ، ص۱۴۲۰) یعنی شخصی که مرتکب خطا است را با وجود اینکه مستحق عذاب است را به حال خود واگذارد و عقاب نکند.(رفسنجانی،۱۳۸۶ ، ص۳۱۷) برای مثال در مفردات راغب عفورا به معنای «هو التجافی عن الذنب»؛ بازگشت از گناه می داند.(راغب، ۱۳۸۷،ص۵۷۴) باتوجه به آیه«وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ»(آل عمران،۱۳۴) عفو به معنای نیروی جمعی نه فردیو جامعه ساز است.

زنانه بودن گذشت به دلیل ماهیت عاطفی و تربیتی زنان از مرد کظم غیظ بیشتری دارند لذا قادر به کنترل خشم خود هستندکه مقدمه عفو است زیرا کظم غیظ به تنهایی مکن است کینه بدنبال داشته باشد اما کظم غیظ همرا با گذشتن از خطای خاطی مودت را به دنبال دارد.(مکارم، ۱۳۷۴،ص ۹۶)

۱-۲- تعریف لغوی و اصطلاحی تحکیم خانواده

مقصود از تحکیم خانواده، فراگیری اصل اعتدال میان همگان، حاکمیت اخلاق و حفظ حقوق زوجین و فرزندان است.[1]گذشت یکی از فضایل اخلاقیست، در متون که دینی بسیار به آن توصیه شده است؛ لذا در زندگی خانوادگی موجب پویایی روابط زوجین و فرزند در خانواده خواهد شد، به تعبیر قرآن،« وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِّتَسْكُنُوا» (روم، ۲۱) لازم است که همهی رفتارها و تعاملات در راستای تحقق این هدف باشد و منظور از تحکیم، به کمال رساندن همین سکونت است که با کمترین ظلم، نامردی و تحقیر حتی یک عضو در خانواده، سازگار نیست .[2]

۲- تاثیر گذشت زنانه در نقش همسر

گذشت زنانه به عنوان یکی از آموزه‌های برجسته انسانی در روابط همسران، نقش کلیدی در ایجاد و حفظ سلامت و پایداری خانواده دارد. آموزه های دینی، به ویژه در اسلام، به اهمیت گذشت در روابط همسران جهت تقویت پیوندهای عاطفی تاکید می کند. که در ادامه به توضیح مهم‌ترین آثار به کار گیری گذشت توسط زنان بر تحکیم خانواده خواهیم پرداخت.

۲-۱- تقویت محبت و همدلی

«وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ»(بقره، ۲۲۸)

این آیه، با تأکید بر متقابل بودن حقوق زن و مرد در چارچوب خانواده، بنیان رابطهٔ زناشویی را بر اساس عدل و احسان استوار می‌کند. در این میان، گذشتِ زن از نقص‌ها یا خطاهای همسرش، نه به مفهوم تسلیم در برابر ظلم، بلکه به عنوان انتخابی آگاهانه برای حفظ همدلی و تقویت پیوند عاطفی، جایگاه ویژه‌ای دارد. چنین گذشتی، فراتر از صرف اجتناب از تنش، به مثابهٔ تجدیدِ محبت عمل می‌کند؛ زیرا همسر، در مواجهه با این رفتار، احساس می‌کند که مورد عشق و احترام قرار گرفته است — نه صرفاً به عنوان طرفِ متعهدِ قراردادی حقوقی.

به عنوان مثال، زنی که در مواجهه با اشتباه مالی همسرش — مانند هدر دادن منابع خانواده — به جای استناد صرف به حق خود در تنبیه یا واکنش متقابل، گزینهٔ گذشت را برگزیند، عملاً رابطه را از چرخهٔ انتقام و قدرت بیرون می‌آورد و آن را در مسیرِ «بِالْمَعْرُوف» — یعنی رفتاری متعادل، متعارف و اخلاق‌محور — سامان می‌دهد. این گذشت، نه تنها نشانهٔ ضعف نیست، بلکه نمادی از قدرتِ اخلاقی و هوشِ عاطفی است که محبت را تقویت و پایدار می‌کند. در نهایت، آیه با تأکید بر «بِالْمَعْرُوف»، تساوی حقوقی زن و مرد را تصدیق می‌کند، اما در عین حال، رابطهٔ زناشویی را فراتر از قلمروِ صرفاً حقوقی می‌داند و آن را در حوزهٔ اخلاق، عاطفه و تعامل انسانی جای می‌دهد. گذشتِ زن — در چارچوب حفظ کرامت و بدون تبعیض — نه تنها حق او را لغو نمی‌کند، بلکه با حسن نیت و استمرار رابطه، زمینهٔ شکوفایی محبت و همزیستی پایدار را فراهم می‌آورد.(مکارم شیرازی، ۱۳۷۴،ص۱۵۳)

۲-۲- بردباری

«لَيْسَ الْبِرَّ أَن تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ... وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ»(بقره،۱۷۷)

---

[1] https://B2n.ir/qj5727.

[2] https://B2n.ir/fw4156.

گذشت زن به عنوان شکلی از صبر در برابر مشکلات خانوادگی، نشانهٔ برتری ایمانی است. زنی که در برابر سختی‌های زندگی، بیماری، یا رفتار نامناسب همسر، صبور و گذشت‌کننده است، نه تنها خانواده را نجات می‌دهد، بلکه نمونه‌ای از برتری ایمانی است.(طباطبایی، ۱۳۷۸ ،ص۶۴۸)

- زنی که در شرایط بیماری همسر، بیکاری، یا رفتار خشونت‌آمیز، گذشت می‌کند، در واقع، در «بأس» است — و این، نمونه برترین ایمان است. بنابراین زن در نقش همسر در هر عصری با به کار گیری صفت اخلاقی گذشت، بر بسیاری از تنش های زندگی صبوری کند، تا بتواند به کانون خانواده کمک کند و بر تحکیم بنیان خانواده موثر باشد(طباطبایی،۱۳۷۸،ص۶۴۸) . درواقع چنین زنی که در برابر تنش‌های روزمره، بردبار است، از خانواده به عنوان یک «پناهگاه معنوی» می‌سازد.

۲-۳- تقویت مودت

«وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِّتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُم مَّوَدَّةً وَرَحْمَةً»(روم، ۲۱)

در این آیه خداوند میفرماید: بین زن و مرد مودت، محبت و دوستی قرار دادیم که مهر ورزی هریک به دیگری به گونه ای است و هرکدام دومی را بیش از هر چیزی دوست می‌دارد.(طبرسی، ۱۳۷۷،۱۱۴) بنابراین؛ گذشت زن، مودت را زنده نگه می‌دارد. زنی که در برابر رفتارهای نادرست همسر، گذشت می‌کند، رابطه را از خشونت و سردی نجات می‌دهد و در روابط بین اعضای خانواده صمیمیت راجایگزین خشونت خواهد کرد.

مصداق آن رامی‌توان در روایت زیرمشاهده کرد: مردی از خدمتکاران پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) نزد ایشان شکایت کرد. حضرت فرمود: «اعفُ عَنهُم تَستَصلِح بِهِ قُلُوبَهُم.» آن مرد گفت: «یا رسول الله! آنان در بی‌ادبی متفاوت‌اند.» حضرت فرمود: «نسبت به آنان گذشت داشته باش.»(محمدی ری شهری، ۱۳۸۶ ،۴۶۵) و آن مرد اطاعت کرد.

۲-۴- تقویت آرامش

لازمه‌ی چشم‌پوشی نکردن یا بزرگ جلوه ندادن خطا و عیب همسر این است که هر یک از زوجین، به محض مشاهده‌ی کوچکترین خطا و عیبی از جانب همسر، به جای عفو و گذشت و تلاش برای برطرف کردن آن، بلافاصله آن را به رخ همسر می‌کشند و شخصیت او را خدشه‌دار می‌کنند. این امر مقدمه‌ای برای بی‌احترامی به یکدیگر و بهانه‌ای برای ناسازگاری و ایجاد تنش در زندگی خانوادگی خواهد شد. در نتیجه، آرامشی که هر یک از زوجین در زندگی مشترکشان به دنبالش هستند، از دست خواهد رفت. این امر مغایر با هدفی است که بنیان اولیه‌ی زندگی برای دستیابی به آن (آرامش) تشکیل شده است. باید به این نکته توجه داشت که یکی از موارد مهم همسرگزینی، دست‌یابی به آرامش و امنیت روحی و روانی است.(شرفی، ۱۳۷۸ ،۱۳۱-۱۳۲) برای دست‌یابی به چنین آرامشی، پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) می‌فرمایند: «مَن کَظَمَ غَیظاً وَ هُوَ قَادِرٌ عَلَی إنفاذِهِ مَلَأَهُ اللهُ أمناً وایماناً ... »(کلینی، ، بی تا، ص۱۰)؛ آن کس که خشم خود را فرو می‌برد، هرچند قدرت بر اعمال آن دارد، خداوند دل او را از آرامش و ایمان پر می‌کند.

۲-۵- افزایش خیر و برکت در زندگی

آیه ۶ سوره نساء می‌فرماید: "و اگر زنی از شوهر خویش بیم ناسازگاری یا رویگردانی داشته باشد، بر آن دو گناهی نیست که از راه صلح با یکدیگر به آشتی گرایند، چرا که سازش بهتر است. بخل در نفوس آدمیان حاضر است؛ بنابراین هر یک از زوجین می‌توانند در عفو و گذشت، سازش و ادای حقوق با یکدیگر بخل ورزند. اگر شما شوهران نیکی کنید... زن و مرد می‌توانند در زندگی خود نسبت به یکدیگر گذشت حقوقی، رفتاری یا دیگر گذشت‌ها را داشته باشند. همه این گذشت‌ها برای حفظ شیرازه خانواده مهم است.(جوادی آملی، ۱۳۸۵، ص۶۳) اگر هر یک از زوجین از حقوق خود گذشت نمایند، موجب می‌شود که هر یک از آن‌ها انس و علاقه بیشتری نسبت به دیگری جلب کند و با به‌کارگیری عفو و گذشت، اختلافات زوجین کاهش یافته و از جدایی آن‌ها جلوگیری

شود." پیامبر گرامی اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله) نیز به این امر تأکید کرده‌اند و در روایتی از ایشاندر این مضمون آمده است: «هیچ انسانی از حق خویش در مورد دیگری نگذشت، جز اینکه به برکت آن عمل، شکوه و عزتی به او ارزانی داشته شد.»"(طباطبایی، ۱۳۷۸،ص۱۶۳)

۳- تاثیر گذشت زنانه در نقش مادر

گذشت زنانه در نقش مادر، نه نشانهٔ ضعف، که تجلیِ بالاترین شکلِ قدرتِ عاطفی و اخلاقی است. این گذشت، بستری آرام و ایمن می‌سازد که فرزندان در سایهٔ آن، هم انسان‌تر می‌شوند و هم ایمن‌تر — چرا که عشقِ مادر، با وجود داشتن حقِ واکنش، انتخاب می‌کند ببخشد، تا بپروراند.

۳-۱- عفو رحمت

«وَلَا تَسْتَوِی الْحَسَنَةُ وَلَا السَّیِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِی هِیَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِی بَیْنَکَ وَبَیْنَهُ عَدَاوَةٌ کَأَنَّهُ وَلِیٌّ حَمِیمٌ»(فصلت، ۳۴)

مادری که با گذشت و عفو، به جای تنبیه، رحمت می‌کند، فرزند را به طور ناخودآگاه به راه حق و احسان هدایت می‌کند. این رفتار، رابطهٔ مادر و فرزند را به رابطهٔ دوستی و اعتماد تبدیل می‌کند.(مکارم شیرازی،۱۳۷۴ ،ص۲۷۹) مادر نیز با گذشت از خطای فرزند در واقع فرزند خود را به صورت غیر مستقیم تربیت می کند به صورتکه فرزند بدون اینکه تنبیه شود خود را اصلاح می‌کند. بنابراین؛مادر، نخستین نماینده رحمت الهی در زندگی فرزند است. گذشت او، احساس امنیت را در فرزند ایجاد می‌کند و او را به سمت رحمت‌آمیزی با دیگران هدایت می‌کند.

۳-۲- ایجاد ارزش های اخلاقی

مادر به عنوان رکن اصلی خانواده، نقشی حیاتی در رشد و پرورش ارزش‌های اخلاقی فرزندان دارد. گذشت و فداکاری مادران، نه‌تنها محبت و امنیت را در خانواده ایجاد می‌کند، بلکه به فرزندان درس‌های مهمی در مورد انسانیت و اخلاق می‌آموزد.

طبق متون دین اسلام، رفتار و حالات مادر در دوران بارداری به‌طور مستقیم بر سرنوشت و سعادتمندی فرزند تأثیر می‌گذارد. از این‌رو، گذشت و ایثار مادران در زندگی روزمره، می‌تواند الگوی مناسبی برای فرزندان باشد و در آن‌ها احساسات همدلی، محبت و اخلاق‌مداری را شکل دهد.

امام حسن مجتبی (علیه السلام) درباره نقش حساس و فوق‌العاده مادر در شکل‌گیری هویت افراد سخنانی دارند که ما را در درک این مطلب یاری می‌کند. آن حضرت هنگامی که با معاویه مناظره می‌کرد، به یکی از علل انحراف معاویه از محور حق و انحطاط اخلاقی او اشاره کرد و به نقش مادرش "هند" پرداخت و فرمودند: «معاویه، مادر تو هند و مادربزرگت نشیله است. در دامن چنین زنانی پست و فرومایه پرورش یافته‌ای، بنابراین این گونه اعمال زشتی از تو سر می‌زند. ولی مادر من فاطمه و مادربزرگ من خدیجه هستند.»(طبرسی، ۱۳۷۷،ص۲۸۲)

مادر نماد عشق، محبت و ایثار است. نقش او در شکل‌گیری شخصیت روحی و جسمی فرزندان، به‌ویژه از طریق گذشت و فداکاری‌اش، تأثیری عمیق و ماندگار دارد. مادر با تربیت صحیح و ایثارگرانه می‌تواند ارزش‌های اخلاقی را در فرزندان خود نهادینه کند و از آن‌ها انسان‌های سعادتمند و موفق به جامعه معرفی کند.

گذشت مادر، الگوی بارزی از عشق و فداکاری است که به فرزندان می‌آموزد چگونه به دیگران توجه کنند و در لحظات سخت زندگی، از خود گذشتگی کنند. مادران با نشان دادن رفتارهای اخلاقی، محبت و همدلی، زمینه‌ساز رشد شخصیت‌های با اخلاق در جامعه هستند.

اهمیت این نقش به قدری است که هرگونه کاستی یا مشکل در الگوی رفتاری مادر می‌تواند به فساد اخلاقی در جامعه منجر شود. برعکس، مادرانی که به فرزندان خود ارزش‌های انسانی و اخلاقی را منتقل می‌کنند، پایه‌گذار اجتماع سالم و موفقی خواهند بود.[1]
تحقیقات علمی نشان می‌دهد که تأثیر رفتار مادر بر فرزند بیش از پدر است، و گذشت مادر به‌عنوان یک ارزش اخلاقی، در شکل‌گیری شخصیت و رفتار فرزندان نقشی حیاتی ایفا می‌کند. به همین دلیل، خانواده‌های سرشار از عشق و گذشت مادران، می‌توانند زمینه‌ساز تربیت نسل‌هایی با فضیلت و با اخلاق باشند.
از نمونه‌های گذشت مادران در قرآن، آیه‌ای است که خداوند می‌فرماید: «وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا ۖ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا ۖ وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا ۚ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي ۖ إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ »(احقاف، ۱۵)
در این آیه، به انسان سفارش می‌شود که نسبت به پدر و مادر خود نیکو رفتار کند. مادر با تحمل درد و رنج، به او باردار شده و او را به دنیا می‌آورد و مدت زمان بارداری و شیردهی او سی ماه است.(طبرسی، بی تا،ص۵۰۳) این آیه نشان‌دهنده‌ی گذشت بی‌نظیر مادران است که با عشق و فداکاری، فرزندان خود را به زندگی می‌آورند و از آن‌ها مراقبت می‌کنند. در روند بارداری و شیردهی، گذشت مادر به فرزند این درس را می‌آموزد که چگونه به دیگران محبت کند و در زندگی خود شکرگزار باشد.[2]بنابراین؛ تأثیر عمیق گذشت مادر بر زندگی و تربیت فرزند است. گذشت مادر، نقش بسزایی در شکل‌گیری ارزش‌های اخلاقی و انسانی در فرزندان دارد و آن‌ها را به سمت شکرگزاری و انجام کارهای نیک سوق می‌دهد.
به این ترتیب، فرزندان در پرتو این گذشت می‌توانند نسل‌هایی اخلاق‌گرا و با فضیلت باشند و به بهبود جامعه خود کمک کنند.

۳-۳- نقش تربیتی

مادر به عنوان اولین مربی و الگوی فرزندان، نقش بسیار مهمی در تربیت آن‌ها دارد. آموزه‌های دینی همچنین به او می‌آموزد که چگونه با گذشت از خطاهای فرزندان، به تربیت آن‌ها کمک کند. زمانی که مادر از خطای فرزندش می‌گذرد، به او این درس را می‌دهد که اشتباهات بخشی طبیعی از فرآیند یادگیری هستند و هر فردی ممکن است در مسیر زندگی دچار اشتباه شود.
این گذشت مادر به فرزند کمک می‌کند تا به روحیه‌ای قوی و آماده برای جبران خطاها دست یابد. چنانکه خداوند در آیه «إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَٰئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا»(نساء،۱۷) تأکید می‌کند که خداوند توبه کسانی را که از روی نادانی خطا می‌کنند می‌پذیرد. این آیه به فرزند اجازه می‌دهد تا از اشتباهات خود درس بگیرد و به سمت بهتر شدن حرکت کند .(طبرسی، ۱۳۷۷ ،ص۵۶۸)
علاوه بر این، مادر با گذشت خود به فرزند می‌آموزد که گذشت نه‌تنها برای دیگران است، بلکه برای خود او نیز مفید است و انسان را به سوی آرامش و سعادت هدایت می‌کند. این آموزه باعث می‌شود که فرزندان یاد بگیرند که در زندگی شخصی خود نیز باید با دیگران با نرمی و مهربانی رفتار کنند و از آنها بخواهند که همچون مادرشان گذشت داشته باشند. به‌طور کلی، گذشت مادر در تربیت فرزندان نه‌تنها باعث ایجاد فضایی امن و محبت‌آمیز می‌شود، بلکه به شکل‌گیری شخصیت‌های بافضیلت و اخلاق‌گرا در جامعه کمک می‌کند. این فرآیند، نه‌تنها در خانواده، بلکه در سطح جامعه به یک فرهنگ مثبت و سازنده تبدیل می‌شود که بر روابط اجتماعی تأثیر می‌گذارد.

۴-۳- عاملی برای هدایت

قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ لِيَجْزِيَ قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ»(جاثیه،۱۴)

---

[1] .علی قائمی،نقش مادر در تربیت، ص ۳٤

[2] .مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج۲۱، ص۳٤۱.

گاهی ممکن است زوجین به دلیل دور بودن از اصول ایمان و تربیت الهی و برخوردهای خشن و نامطلوب، تعبیرات زشت و زننده‌ای از یکدیگر داشته باشند. در این شرایط، مادر باید با بزرگواری و سعه صدر به این نوع رفتارها پاسخ دهد. گذشت او می‌تواند از شدت لجاجت و تنش‌ها بکاهد و حتی عاملی برای جذب آنان به ایمان گردد.(مکارم شیرازی، ۱۳۷۴،ص۲۱۷)

به‌طور کلی، در برخورد با افرادی که نادان هستند، سخت‌گیری و اصرار بر مجازات معمولاً نتیجه مطلوبی ندارد. در عوض، بی‌اعتنایی و بزرگواری در برابر آن‌ها، می‌تواند راهی برای هدایت و تربیت آن‌ها باشد.

البته افراد با ایمان باید در عین حفظ قاطعیت در اصول اعتقادی خود و عدم تسلیم در برابر خطاهایی که ممکن است از سوی همسر یا فرزندانشان سر بزند، تا جایی که ممکن است از محبت، عفو و گذشت دریغ نکنند. این رفتارها ابزارهای مؤثری برای تربیت و بازگرداندن آنان به مسیر اطاعت خداوند است. همانطور که خداوند در آیه «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَّكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ وَإِن تَعْفُوا»(تغابن، ۱۴) یادآوری می‌کند، گذشت و محبت در محیط خانواده نه تنها موجب تقویت پیوندها می‌شود بلکه به تغییر رفتارها و تربیت فرزندان کمک می کنند.

۵-۳- ایجاد محیط امن

بزرگان اسلام یکی از لوازم حیات خانوادگی را — گذشت — به عنوان نشانه‌ای از تکامل اخلاقی و معنوی، ایثار می‌کنند. این گذشت، نه تنها در سنت و روایات، بلکه در قرآن کریم نیز به وضوح مورد تأکید قرار گرفته است:

«وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُم مَّوَدَّةً وَرَحْمَةً ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ» (روم،۲۱)

این آیه، پایه‌های خانواده را بر مبنای آرامش، مودت و رحمت قرار می‌دهد — سه ستونی که بدون آن‌ها، خانواده تنها یک سازمان زندگی مشترک است، نه یک پناهگاه معنوی. گذشت، در این چارچوب، نه یک انتخاب، بلکه طبیعت ذاتی روابط خانوادگی است. در خانواده، عشق و محبت، دلیل عمیق‌تری برای گذشت فراهم می‌کند. اعضای خانواده، نسبت به یکدیگر، گذشت خالصانه نشان می‌دهند — یعنی بدون انتظار پاسخ، بدون چشم‌داشت، حتی با قربانی کردن خود، دیگری را یاری می‌کنند. این امر نه از طریق تعهد اجتماعی، بلکه از طریق عمق رابطه عاطفی و معنوی صورت می‌گیرد. خانواده، پناهگاهی امن است؛ جایی که فرد می‌تواند ضعف‌هایش را نشان دهد، نه اینکه از آن‌ها پنهان شود. در این فضای امن، هر عضو، تکیه‌گاه مستحکم دیگری است. در روزهای سختی، وقتی جهان بیرون سرد و بی‌رحم است، خانواده تنها جایی است که انسان می‌تواند به امید و اعتماد برمی‌گردد.(فریدونی،۱۳۹۶، شماره ۲۸)

دلیل دیگر گذشت در خانواده، مسئولیت‌پذیری عاطفی است. اعضای خانواده، نه تنها به همدیگر متکی هستند، بلکه عهده‌دار سرنوشت یکدیگر می‌دانند. مادر، پدر، فرزند، برادر و خواهر — هر کدام، خود را مسئول رفاه، آرامش و نجات دیگری می‌پندارند. این احساس مسئولیت، همراه با دلبستگی عمیق، باعث می‌شود که هر فرد، تا حد امکان، بخشش، از خودگذشتگی را نشان دهد — نه به خاطر انتظار سود، بلکه به خاطر عشق. (فریدونی،۱۳۹۶، شماره ۲۸)

این همه، دلیلی بر برقراری امنیت معنوی و اجتماعی در خانواده است. زیرا فقط در فضایی که گذشت وجود دارد، اعتماد پدید می‌آید؛ و فقط در فضایی که اعتماد وجود دارد، خانواده می‌تواند به عنوان نخستین مدرسهٔ اخلاق و ایمان، فرزندان را به سمت تکامل انسانی هدایت کند.

و در اینجا، نقش مادر به عنوان ستون اولیهٔ امنیت خانوادگی، بسیار محوری است. آموزه‌های دینی، مادر را نه تنها به عنوان زایندهٔ جسم، بلکه به عنوان زایندهٔ روح معرفی می‌کنند. حضرت رسول الله (ص) فرموده‌اند:

«الجنة تحت أقدام الأمهات»(طبرسی، بی تا ، ص۴۳۱)

مادر، با مهربانی‌اش، صبرش و نگاهی که همیشه دوست دارد ببیند فرزندش آرام باشد — فضایی امن و پر از رحمت ایجاد می‌کند. او، با گذشت های روزمره‌اش آموزهٔ گذشت را در خانواده تجلی می‌دهد. او نه تنها الگوی گذشت است، بلکه منبع انرژی معنوی خانواده است. (طبرسی، ۱۳۷۷، ص۴۳۱)

بنابراین، گذشت در خانواده، نه یک ویژگی اخلاقی انتخابی، بلکه سنت الهی و لازمهٔ حیات خانوادگی است. و مادر، با گذشت‌های بی‌شمارش، نه تنها خانه را آرام می‌کند، بلکه بهشت را در خانه می‌آفریند.

۴- تاثیر گذشت زنانه در نقش دختر

گذشت زنانه در نقش دختر، به‌عنوان یکی از ارکان اصلی تحکیم خانواده، در آموزه‌های دینی به‌ویژه در اسلام، مورد تأکید قرار گرفته است. در ساختار خانواده، دختران با ویژگی‌های خاصی چون عشق، فداکاری و گذشت می‌توانند نقش مؤثری در ایجاد هماهنگی و آرامش در محیط خانواده ایفا کنند. در ادامه به مهمترین آثاری که یک دختر با گذشت می تواند بر خانواده داشته باشد را خواهیم پرداخت:

۴-۱- الگو بودن

گذشت نشانه قدرت درونی،خود کنترلی و بلوغ اخلاقی است. دختری که در برابر توهین یا بی توجهی، با آرامش برخورد کند و رفتاری توام با مهربانی داشته باشد می تواند الگویی از قدرت اخلاقی باشد. امام رضا(علیه السلام در این باره می فرماید:« إنّ اللّه لا یزید بحسن العفو إلاّ عزّا، فعفا عنه» (بحرانی، ۱۳۷۵ ،ص۲۸۹)

گاهی در خانواده در محیط خانه احساسات جابجا می شود و کلام تند گفته می‌شود که موجب ناراحتی طرف مقابل می‌شود حال اگر فرزند(دختر)در چنین شرایطی بجای پاسخ دادن با همان لحن، با لبخند یا سکوت گذشت کند. چنانچه در این باره امام صادق علیه السلام می فرمایند: « مَا مِنْ عَبْدٍ كَظَمَ غَيْظاً إِلاَّ زَادَهُ اَللَّهُ تَعَالَى عِزّاً فِي اَلدُّنْيَا وَ اَلْآخِرَةِ»(فیض کاشانی، ۱۳۶۵،ص۴۴۶) در نزد دیگر اعضای خانواده مورد محبت و احترام بیشتری قرار گیرد و این احترام موجب الگویی رفتاری برای دیگر خواهر و برادر خود شود.همان گونه که حضرت زهرا(سلام الله علیها) در تمام زندگی خود ازجمله فدک و پس از رحلت پیامبر(صلی الله علیه واله) با گذشت و صبر رفتار کردند اما هرگز از حق خود چشم پوشی نکردند- در واقع گذشت ایشان با آگاهی است که چنین رفتاری بالاترین نوع از رفتار اخلاقیست.

۴-۲- یادگیری ارزش ها

دختر در خانواده با گذشت آگاهانه و ارادی رفتار می کند خود را در سایه آیه«وَمَن يَعمَل سُوءًا أَو يَظلِم نَفسَهُۥ ثُمَّ يَستَغفِرِ ٱللَّهَ يَجِدِ ٱللَّهَ غَفُورا رَّحِيما»(نساء،۱۱۰) زندگی می کند و با گذشتبه دیگری می‌موزد که عمل کردن به ارزش‌هایی مثلبخشش، صبر در زندگی امکانپذیر استو همچنین می آموزد که انسان‌ها کامل و عاری از هر خطایی نیستند اما می توان در مقابل خطای آنها به ویژه اگر این خطا از سوی اعضای خانواده باشد مانند بی توجهی یا نادیدن گرفتن او باشد وی برای حفظ رابطه و تقویت بنیان خانواده از خطاهای یکدیگر گذشت و با این رفتار خود به دیگر اعضای خانواده می آموزد که چگونه در مقابل تنش ها و ناملایمات آرامش خود را حفظ کند تا بتواند در موارد بحرانی برای حل مشکلات مدیریت صحیح داشته باشدو طبق آیه آینه‌ی رحمت الهی باشد.یعنی مصداق«غفوراً رحیماً » باشد.(رضایی اصفهانی، ۱۳۸۷،ص ۲۸۹)بنابراین دختری که با گذشت در خانواده زندگی می کند نه تنها از ین آیه پیروی می کند بلکه زندهنگه دارنده فضیلت اخلاقی مانند گذشت در زندگی روزمره خانوادگی خود است و این می تواند بهترین آموزش عملی او برای خانواده‌اش باشد.

۴-۲- ترویج ارزش های اخلاقی

دختر خانواده با گذشت، می تواند یکی از عوامل کلیدی در ترویج ارزش‌های اخلاقی در خانواده و جامعه شناخته شود. دختران با بهره‌مندی از ویژگی‌های خاصی چون عشق، فداکاری و گذشت می‌توانند نقشی مؤثر در ایجاد فضایی محبت‌آمیز و سالم در خانواده ایفا کنند. آموزه‌های دینی نیز به اهمیت این ویژگی در تربیت نسل‌های اخلاق‌گرا اشاره دارند. (شرفی، ۱۳۷۸،ص۱۳۲)

وقتی دختران با گذشت و عفو از خطاهای دیگران برخورد می‌کنند، این رفتار به ترویج صفات پسندیده‌ای چون همدلی و مهربانی کمک می‌کند. به‌عبارت دیگر، گذشت آن‌ها می‌تواند به دیگر اعضای خانواده یادآوری کند که انسان بودن به معنای تحمل خطاها و تلاش برای ساختن روابط سالم است. قرآن کریم در آیه‌ای می‌فرماید: «وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا مِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ وَلَئِن صَبَرْتُمْ هُوَ خَيْرٌ لِلصّابِرِينَ»(نحل، ص۱۲۶)؛ این آیه نشان می‌دهد که در عفو و گذشت، ارزشی نهفته است که می‌تواند بر زندگی خانوادگی تأثیر مثبت بگذارد.

در مجموع، گذشت و عفو دختران در خانواده به ترویج ارزش‌های انسانی و اخلاقی کمک می‌کند و می‌تواند نسلی بافضیلت و مهربان را به جامعه معرفی کند.

۳-۴- ایجاد محیط دوستانه

گذشت دخترانه می‌تواند تأثیر بسزایی در ایجاد یک محیط دوستانه و صمیمی در خانواده داشته باشد. ویژگی‌هایی مانند همدلی، مهربانی، و حمایت در این نوع گذشت نه تنها روابط خانوادگی را تقویت می‌کند، بلکه فضایی امن و پذیرنده برای همه اعضای خانواده ایجاد می‌نماید.

زمانی که دختران در خانواده به یکدیگر محبت و گذشت نشان می‌دهند، احساس نزدیکی و ارتباط قوی‌تری شکل می‌گیرد. این تعاملات می‌تواند به تقویت روابط خانوادگی و ایجاد یک جو دوستانه کمک کند، جایی که همه افراد احساس راحتی کنند و بتوانند خود واقعی‌شان را نشان دهند.

خداوند در قرآن می‌فرماید: «وَ الْمُؤْمِنُونَ وَ الْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ»(توبه، ۷۱)؛ یعنی مؤمنان و مؤمنات دوستان یکدیگرند. این ارتباط دوستانه می‌تواند در خانواده نیز نمود پیدا کند و به ایجاد حس همبستگی و محبت بین اعضای خانواده منجر شود.

گذشت دخترانه در خانواده می‌تواند به کاهش تنش‌ها و اختلافات کمک کند. وقتی دختران و زنان خانواده در رویارویی با چالش‌ها و مشکلات، یکدیگر را حمایت کنند و بخشش را پیشه کنند، می‌توانند به جای دشمنی و اختلاف، دوستی و محبت را تقویت کنند.به‌طور کلی، گذشت دخترانه به عنوان یک عامل کلیدی در ایجاد و حفظ روابط دوستانه و مثبت در خانواده شناخته می‌شود.

نتیجه گیری

بررسی آیات نورانی قرآن کریم و روایات معصومان(علیهم‌السلام) نشان می‌دهد که گذشت زنانه، نقشی محوری و بی‌جایگزین در قوام و پایداری ارکان خانواده ایفا می‌کند. یافته‌های این پژوهش در سه ساحت به شرح زیر جمع‌بندی می‌گردد:

۱ .در ساحت همسری: گذشتِ آگاهانه و از موضع عزت و کرامت، فرآیند حقوقی‌محض را به پیوندی عاطفی و اخلاقی تبدیل می‌کند و با مهار بحران‌ها، تقویت صبوری، توسعه خیر و برکت، و تعمیق آرامش و مودت، بستر سکون روانی زوجین را مهیا می‌سازد.

۲ .در ساحت مادری: گذشت مادر تجلی‌بخش رحمت الهی در محیط خانه است. چشم‌پوشی مدبرانه مادر از خطاهای فرزندان، علاوه بر ایجاد امنیت روانی و پذیرش خطا به مثابه بخشی از فرآیند رشد، به عنوان ابزاری هدایت‌گر و تربیتی، روحیه شکرگزاری، توبه‌پذیری و فضیلت‌گرایی را در نسل آینده نهادینه می‌کند.

۳ .در ساحت دختری: مدارا و گذشت دختر خانواده در مواجهه با ناملایمات، الگویی عینی از وقار و بلوغ ایمانی را در معرض دید دیگر اعضا قرار می‌دهد و محیط خانه را از تنش و کدورت به سمت همدلی، رفاقت و آرامش سوق می‌دهد.

بنابراین، گذشت زنانه نه تنها انفعال یا چشم‌پوشی از حقوق نیست، بلکه راهبردی اخلاقی، هوشمندانه و تمدن‌ساز برای حفظ کیان خانواده، پیشگیری از گسست پیوندهای خویشاوندی و صعود به حیات طیبه اسلامی به شمار می‌رود.

فهرست منابع

*قرآن

۱. بحرانی، عبدالله بن نورالله. (۱۳۷۵). *(عوالم العلوم المعارف و الاحوال من الآیات و الاخبار و الاقوال)*. قم: مدرسه آلامام المهدی (علیه السلام).

۲. بندر ریگی، محمد. (۱۳۷۸). *(فرهنگ بندر ریگی)*. تهران: علمی.

۳.جوادی آملی، عبدالله، (۱۳۸۵).*(تسنیم:تفسیر قرآن کریم).قم:اسراء*

۴.راغب اصفهانی، حسین بن محمد. (۱۳۷۴).*(ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن با تفسیر لغوی و ادبی قرآن)*. تهران: انتشارات مرتضوی.

۵.رضایی اصفهانی، محمدعلی. (۱۳۸۷). *(تفسیر قرآن مهر)*. قم: پژوهش‌های تفسیر و علوم قرآن.

۶.شرفی، محمدرضا.(۱۳۷۸) *(خانواده متعال(آناتومی خانواده))*، تهران:سازمان انجمن و اولیاء و مربیان جمهوری اسلامی ایران

۷. طبرسی، فضل بن حسن. (بی‌تا). *(ترجمه تفسیر مجمع البیان)*. تهران: فراهانی.

۸._____ (۱۳۷۷). *(ترجمه تفسیر جوامع الجامع)*. مشهد: آستان قدس رضوی - بنیاد پژوهش‌های اسلامی.

۹. طباطبایی، محمد حسین. (۱۳۷۸). *(ترجمه تفسیر المیزان)*. ترجمه محمد باقر موسوی همدانی. قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم دفتر انتشارات اسلامی.

۱۰. فیض کاشانی، محمد بن شاه مرتضی. (۱۳۶۵). *(وافی)*. اصفهان: مکتبۀ الامام امیرالمومنین علی (علیه السلام).

۱۱.محمدی ری شهری، محمد.(۱۳۸۶).*(ترجمه میزان الحکمه)* مترجم رضا شیخی، قم: دار الحدیث.

۹. مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۷۴). *(تفسیر نمونه: بررسی تازه‌ای درباره‌ی قرآن مجید)*. تهران: دارالکتب الاسلامیه.

۱۲. هاشمی رفسنجانی، اکبر. (۱۳۸۶). *(فرهنگ قرآن: کلید راهیابی و مفاهیم و موضوعات قرآن کریم)*. قم: بوستان کتاب.

۱۳.فریدونی، فرزانه، نشریه حمایت، (آموزش ایثار و فداکاری از مهارتهای مهم زندگی)، ش۴۰۲۷، گروه اجتماعی، تاریخ ۱۳۹۶/۷/۱۱